

Eros

Leesexemplaar

BART LOOS

Eros

EEN HANDLEIDING
VOOR WIE LEEFT
EN LIEFHEEFT

Polis

Inhoud

E34

– 23 –

Paradijs zonder Eva

– 41 –

Vergezicht op Leen

– 65 –

Verboden toegang

– 93 –

Verloren lopen

– 117 –

Eros in de Latijnse mis

– 139 –

Eros in tijden van Covid-19

– 157 –

Dankwoord

– 167 –

Aantekeningen en aanbevolen literatuur

– 169 –

Mijn zoontje vertelde me onlangs dat een jongen van zijn klas had gehuild voor een meisje. De jongen had haar tijdens de speeltijd, waarschijnlijk met een bang maar hoopvol hartje, een briefje willen overhandigen, maar het meisje had hem geërgerd weggeduwd: ‘Ga weg, viezerik!’ Waarop de jongen in tranen was uitgebarsten. Mijn zoon, die soms nog huilt omdat hij zijn water niet wil uitdrinken of omdat hij geen fruitje wil eten, vond dat toch echt ridicuul: huilen voor een meisje!

Bij mij bleef het verhaal van de jongen nog lang nazinderen, want het vatte zo mooi, kinderlijk simpel en tegelijk diep tragisch, de pijn van het verliefd zijn: de allermooiste vindt jou maar een viezerik. En het katapulteerde mij terug naar mijn eigen kinderjaren. Naar de jaren waarin ik al klamme handen en een bonzend hart kreeg wanneer ik in de buurt kwam van de boerderij waar Heidi woonde. De jaren waarin ik een tennisbal tegen het hoofd kreeg omdat ik achter het hek van het tennisveld, onder de beukenbomen, Ina op de fiets voorbij zag komen, de blonde haren wapperend in de wind. Of toen ik al iets ouder was, de keer dat ik werd weggestuurd uit de eetzaal omdat ik een luide kreet niet had kunnen onderdrukken toen ik door het raam Sandra met de grote borsten zag passeren.

En ik vertelde mijn zoon over een van mijn oudste herinneringen. Het moet zich hebben afgespeeld in 1982, aan het begin van het eerste leerjaar, waarschijnlijk in september, in de Sint-Antoniuserk van Essen. Zelfs het gebroken zonlicht

dat door de glasramen op de banken viel, zie ik nog helder voor mij. We waren naar de kerk gegaan voor een schoolviering en voor het eerst sinds juni zag ik daar de meisjes terug die bij mij in de kleuterklas hadden gezeten. Vanaf de lagere school waren we immers van elkaar gescheiden, de jongens gingen naar de broederschool en de meisjes naar de zusters. Heidi, Ina en Elke, die ik op de kleuterschool zo graag had gezien (hoe ongeloofwaardig dat ook mag klinken voor een kleuter), waren plots zo ver weg; zij zaten aan de linkerkant van de middengang, de jongens aan de rechterkant. Geen enkel contact was nog mogelijk, van speelkameerades waren het verre fabelwezens geworden. Ik kon alleen met groot ongeduld aftellen tot het einde van de viering, want dan zouden we elkaar misschien rakelings passeren bij het verlaten van de kerk. Het vreemde is dat ik helemaal niet meer weet hoe het dan geweest was met die meisjes in de kleuterschool, wat we speelden of wat we zo zorgeloos aan elkaar vertelden; ik herinner mij niets meer van de kleuterschool; wat ik mij herinner, is alleen nog de pijn dat het voorbij was.

In de vele jaren die daarop volgden, zou dat moment van spanningsvolle verwachting zich nog vele malen herhalen; telkens weer was er die afstand, en het verlangen die afstand te overbruggen. Een oud-premier vertelde ooit in een interview dat hij altijd zeer verlegen was geweest tegenover vrouwen, dat hij zich voelde als een hert dat niet tot aan het water durfde te gaan. Wel, zo was het ook bij mij. Wanneer een meisje in mijn buurt kwam, was ik vastbesloten haar aan te spreken, vaak had ik daarvoor thuis al uren geoefend met een pop of een hoofdkussen, maar als het zover was, bewogen wel mijn lippen maar bleef het geluid steken in mijn keel.

Later, tijdens mijn dweperige jaren, organiseerde ik vaak voor mezelf, op mijn studio in Antwerpen, een avondje zoetzuur zelfbeklag. Ik studeerde pas kunst- en cultuurwetenschappen en snobistisch als ik was, moesten de ingrediënten van zo'n avondje vanzelfsprekend van een zeer hoog cultureel niveau zijn: een klassieker over onbeantwoorde liefde – Goethe, Simon Vestdijk of Prousts *A l'ombre des jeunes filles en fleurs* – een fles porto of tripel Karmeliet, en altijd dezelfde cd, de opera *Orfeo ed Euridice* van Gluck. Wanneer ik te veel porto of tripels had gedronken, liet ik mijn grote klassieker voor wat die was, luisterde ik tien of twintig keer naar dezelfde aria *Che faro senza Euridici* (tot wanhoop van mijn burens), en staarde ik minutenlang naar de kunstposter die ik tegenover me met buddy's op de muur had gekleefd, en waarop een reproductie stond afgebeeld van een vijftiende-eeuws fresco van Tommaso Masaccio, *De verdrijving van Adam en Eva uit de Hof van Eden*. Ik staarde ernaar als naar mijn eigen oermythe, maakte erbij allerlei filosofische bespiegelingen die op dat moment geniaal leken en viel in slaap.

Op het fresco staan een naakte Adam en Eva op het moment dat ze door een zedig geklede engel uit de Hof van Eden worden verjaagd. De poorten van het paradijs liggen net achter hen, maar van het paradijs zelf is niets meer te zien. Eva richt haar hoofd weeklagend naar boven, haar ogen zijn gesloten, met haar handen schermt ze haar borsten en schaamdelen af. Adam buigt zijn hoofd in zijn handen en steekt bijna zijn duim in zijn oog om de tragedie die hem is overkomen niet te moeten aanschouwen; in tegenstelling tot Eva bedekt hij zijn schaamstreek niet, wat ook niet nodig is, want er is niemand meer die ernaar wil kijken. Hoewel ze nog naast elkaar wan-

delen, hebben de man en de vrouw geen enkel contact meer met elkaar, ze zijn volledig in zichzelf gekeerd, totaal onvermogen om elkaar nog op enigerlei wijze troost te bieden, alsof de gedeelde vreugde over elkaars wonderlijk bestaan nooit heeft plaatsgevonden.

Toen ik enkele jaren geleden de poster terugvond op zolder, viel mij op hoe actueel het fresco ook vandaag nog is, zoals alleen de grootste kunstwerken dat kunnen zijn. Heel de heisa rond #MeToo was net losgebarsten, vrouwen in heel de westerse wereld klaagden de varkensstreken van mijn mannelijke soortgenoten aan, waarop sommige mannen dan weer minimaliserend, giftig, vol onbegrip of zelfs agressief reageerden. Het leek wel of Masaccio dat in één treffend beeld samenvatte, een beeld van collectieve ontzuivering nu we definitief verdreven lijken te zijn uit het hippieparadijs van onze ouders en grootouders. Zij hebben ondertussen de pensioengerechtigde leeftijd ver overschreden en de generaties die hen hebben opgevolgd, beschouwen het tijdperk van de vrije liefde steeds minder als een zinnelijk feest en steeds meer als een barbaarse periode waarin mannen ongestoord hun lusten konden botvieren op vrouwen die kwezel-tjes werden genoemd als ze weigerden eraan deel te nemen. En misschien was dat ook wel zo. ‘Tussen de sterke en de zwakke, tussen de rijke en de arme, tussen de meester en de dienaar, is het de vrijheid die verdrukt en de wet die bevrijdt’, zo luidde de beroemde uitspraak van Henri Lacordaire, en zeker in de jaren zestig en zeventig waren vrouwen nog op tal van vlakken afhankelijk van mannen. Intussen blijven jonge feministen, zoals de Franse Manon Garcia, ook dwepen met Simone de Beauvoir, die zeventig jaar geleden in *De Tweede Sekse* op onevenaarbare wijze beschreef wat het doet met een

meisje om plots, op straat of zelfs in familiale kring, de begeerige blik van een man op zich te voelen rusten: het is alsof haar lichaam waarmee ze tot dan naadloos samenviel haar niet langer toebehoort, alsof ze niet langer een lichaam voor zichzelf (*un corps-pour-soi*) heeft, maar een lichaam voor de ander (*un corps-pour-autrui*), een vrouwenlichaam dat geobjectiveerd, geseksualiseerd en bekeken wordt, dat opgemaakt moet worden, gemaquilleerd, ingesnoerd in sexy lingerie, als een vrucht rijp voor de pluk.

In *Le Monde* stond een getuigenis van een jonge vrouw, die pas was beginnen te werken voor het Franse parlement en die daar voortdurend werd gefotografeerd door een bepaalde fotograaf, niet om professionele redenen maar om zo veel mogelijk close-ups te maken van haar borsten, foto's die hij haar vervolgens fier kwam tonen, alsof hij haar een dienst had bewezen. Toen ze hem duidelijk had gemaakt dat hij daarmee ferm over de schreef ging, bood hij haar ter excuses een roos aan, die zij prompt in de vuilnisbak wierp. Als ik dat lees, zie ik weer Eva op het fresco van Masaccio, die haar schaamdelen en borsten gedegouteerd bedekt; als aantrekkingspolen voor de mannelijke lust hebben ze haar vaak genoeg verhinderd om vrij en gelijkwaardig, van mens tot mens, met mannen samen te leven en te werken.

Maar hoe gaat Adam om met #MeToo? Ook dat lijkt Masaccio volgens mij treffend weer te geven. Adam buigt beschaamd het hoofd omdat hij niet vereenzelvigd wil worden met varkens als Harvey Weinstein, de filmproducer die wordt beschuldigd van talloze verkrachtingen en andere zwijnerijen, maar tegelijk bedekt hij zijn schaamsteek niet omdat hij zijn recht op begeerte wil vrijwaren. Of is het de onvermijdelijkheid van de begeerte?

Onlangs kwam er een vrouw naast mij zitten tijdens mijn dagelijkse treinrit naar Brussel. Eigenlijk had ik haar eerst niet gezien, verdiept als ik was in mijn krant; ik rook haar alleen, een mengeling van kokos en limoen, en hoorde haar snelle ademhaling. Had ze moeten lopen om nog net op de trein richting Brussel te springen? Toen ze goed en wel was geïnstalleerd, haalde ze haar kam uit haar rugzak en begon ze haar nog natte haren glad te strijken, waarbij zij haar hoofd een beetje schuin hield en haar frisse geur nog meer mijn richting opwaaide. Toen ze klaar was, nam ze een potje fruit-yoghurt uit haar tas, die ze oplepelde terwijl ze met haar andere hand haar smartphone bediende. Aan haar mondhoek hing een roze druppel aardbeien coulis. Ik trachtte verder mijn krant te lezen, maar de concentratie keerde niet meer terug; ik was als een zender die verstoord was geraakt door de nabijheid van iets heel krachtigs. Bij aankomst in Brussel-Zuid gaf ik haar een teken dat ik moest uitstappen. Ze stond op, liet mij passeren, ik knikte even om haar te danken en dan was ik weg. In de vijftien of twintig minuten dat ze naast mij zat, was ze voor mij even de meest nabije medemens geweest, en ook al hadden we verder op geen enkele manier contact met elkaar gehad en hadden we elkaar amper aangekeken, toch had ik de hele tijd de stille onderstroom gevoeld die mij haar kant optrok, zoals de maan de wateren in beweging brengt, en die mij verhinderde nog verder mijn krant te lezen. Op zich was het niets en tegelijk creëerde het een unheimlich gevoel. Geen moment zou ik eraan denken haar nadrukkelijk aan te staren, aan te raken of zelfs maar aan te spreken, maar dat buikgevoel was er dus wel, misschien hetzelfde buikgevoel dat de fotograaf van het Franse parlement ervoer toen hij de nieuwe medewerkster bewonderend

opmerkte. En weer buigt Adam schuldbewust het hoofd in zijn handen.

De malaise in de sekseverhoudingen gaat echter verder dan #MeToo. Steeds meer vrouwen en mannen voelen zich vandaag totaal miskend, onbegrepen en geminacht door leden van de andere sekse. Mannen die het gevoel hebben uitgesloten te zijn van de liefdesmarkt, omdat ze te dik, te dom, te weinig charmant, te verlegen, te braaf of te onderdanig zijn. Want dat zijn heel vaak de eigenschappen waarop vrouwen afknappen, niet het machogedrag en zelfs niet de vulgaire sekspraatjes. Een vriend van mij kreeg op zijn eenentwintigste verjaardag een sekspop cadeau van zijn vrienden – en vriendinnen – omdat het ‘zijn beste kans was op een intieme relatie’. Vanuit die frustraties bloeien ook aan mannelijke zijde de praatgroepen en de workshops waarin mannen met elkaar het gevoel van vernedering, van afgevozen te zijn, een plaats trachten te geven. Aan het uiterste spectrum daarvan, in de donkere krochten van het internet, chatten de *incels* met elkaar, *involuntary celibates* of onvrijwillige celibatairen, mannen die na vele afwijzingen hun pijn hebben omgezet in een buitengewoon virulente vorm van vrouwenhaat, waarbij een van hen in 2018 zelfs is overgegaan tot geweld, met een aanslag in Toronto waarbij tien dodelijke slachtoffers te betreuren vielen.

Een ander symptoom van de malaise is de bindingsangst; althans, zo benoem ik het voorlopig. En ook hier weer moet ik bekennen dat ik niet volledig vrijuit ga. Tijdens een groepsreis in Sicilië bleek een prachtige, lieve vrouw uit Lemberge mij al te graag uit de kluisters van het onvrijwillig celibaat (waarin ik ook al een aantal jaren was verzeild geraakt) te willen bevrijden, maar mijn begeerte maakte een

U-bocht en als een schaap voor de wolf liep ik van haar weg! Natuurlijk bekruipt mij nu de lust om meteen allerlei nuances aan te brengen die mijn onbegrijpelijk gedrag zouden kunnen verklaren, maar voorlopig houd ik het bij het typische aan mijn reactie: alleen al in mijn eigen nabije omgeving zie ik vele mannen net zo wegvlugten in hun hol als een vrouw interesse in hen toont, om dan van daaruit verbitterd neer te kijken op al die vrouwen die maar niet willen zien wat voor prachtkerels ze zijn.

Ook statistieken en allerlei sociologische onderzoeken spreken voor zich: nog nooit waren er in ons land – net als in andere landen – zoveel singles, volgens het Nationaal Geluksonderzoek voelt 46 % van de Belgen zich soms tot altijd eenzaam en het Amerikaanse maandblad *The Atlantic* maakte in december 2018 zelfs gewag van een heuse seksrecessie in de westerse wereld, waarbij de huidige generatie jongeren veel minder seks heeft dan de vorige generaties. Mogelijke verklaringen voor die afname gaan van overmatig pornokijken tot de onmogelijkheid om nog te ontsnappen aan ouderlijk toezicht, maar een van de verklaringen wijst ook op een groeiend wantrouwen tussen de seksen naar aanleiding van #MeToo. Zo zouden veel jonge mannen geen initiatief meer durven te nemen, uit angst dat hun toenaderingspoging als ongepast wordt gepercipieerd, en geven meisjes toe dat ze het inderdaad *creepy* zouden vinden om zomaar door een vreemde man te worden aangesproken. Wat overblijft als contactmogelijkheid is het internet, Tinder en andere datingsites, voor veel mannen en vrouwen een enorm tijdrovende bezigheid met ontnuchterend weinig resultaat in de echte wereld.

Het vreemde is dat die afname van het seksuele verkeer en zeker het wijdverbreide onvermogen om nog tot intieme

relaties te komen, zich voordoet in een tijdsgewricht waarin – zeker in West-Europa – er nog nooit zoveel aandacht is besteed, in het onderwijs, de media en de gezondheidszorg, aan seksuele en relationele voorlichting. Ik kreeg in de jaren negentig wel een beetje uitleg over de technische werking van het voortplantingsstelsel, maar tegenwoordig kent het Vlaams onderwijs een echte Week van de Lentekriebels, die in het teken staat van versieren, met zelfs een heuse ‘flirt-workshop’ en ‘flirtmodel’. En ook volwassenen kunnen via diverse kanalen een overdaad aan informatie en praktische raadgevingen terugvinden over seks en relaties in al zijn varianten. Alleen al in de catalogus van mijn plaatselijke dorpsbibliotheek tel ik bijna driehonderd non-fictieboeken over relaties! Is het echt mogelijk dat we nog nooit zoveel ongecensureerde kennis hebben gehad over de biologische, psychologische en sociologische aspecten van het menselijk liefdesleven en dat we er tegelijkertijd zo moeilijk in slagen om die kennis ook in de praktijk om te zetten? Of is er ook iets teloorgegaan? Hebben we een bepaalde feeling verloren die ons vroeger op een gemakkelijker manier in staat stelde om tot bij elkaar te komen? Om elkaar beter begrijpen?

De stelling die ik in dit boek wil verdedigen, is dat er inderdaad iets verloren is gegaan, namelijk onze zin voor verbeelding, voor taal, literatuur, esthetiek en zelfs voor sacraliteit. Het is namelijk mijn overtuiging dat onze diepste, meest archaïsche driften niet te sturen zijn met voorlichting en rationele argumenten, maar wel met meeslepende verhalen, rituele gebruiken en zelfs een vleugje magie. Ikzelf herinner me weinig of niets van de biologielessen over de voortplanting, noch van de eerste pornofilms die ik bij vrienden zag,

maar ik weet nog wel hoe ik me stortte op elk nieuw stripalbum van *De Rode Ridder* in de hoop dat Johan, de rechtschapen ridder, er weer in contact zou komen met de zwartharige Demoniah, duivelin in mensengedaante, twee personages waartussen de zinnelijke spanning altijd op een subtiële manier aanwezig was, hoewel ze amper werd benoemd en nooit tot een ontlading kwam. Bovendien speelde daarbij de lustverhogende factor van het verbod. Johan mocht geen warme gevoelens koesteren voor de duivelin, maar juist daardoor kreeg hij het bij momenten des te warmer.

Wellicht was dat mijn eerste kennismaking met het mooie, zo moeilijk grijpbare fenomeen van de menselijke erotiek, door de filosoof Paul Audi treffend gedefinieerd als 'een spel van de geest met het lichaam'. Een spel dat gespeeld wordt met woorden, met schijnbaar toevallige gebaren, met beelden die te overbelicht, te flou of te fragmentair zijn om te tonen wat we willen zien. Daarbij staat niet langer de daad centraal maar wel die onderstroom van begeerte waarover ik het eerder had, een onderstroom die veel meer is dan hormonen en die geen enkele daad ooit kan stilleggen (of het moet de dood zijn). Volgens Paul Audi is er trouwens een omgekeerd evenredig verband tussen de mate waarin een samenleving geseksualiseerd is en de rol die de erotiek in die samenleving nog kan spelen. Hoe meer seks zonder enige schroom of taboe kan worden geëtaleerd, hoe minder plaats er overblijft voor de erotiek, die juist floreert door te verhullen, te omcirkelen, uit te stellen en te sublimeren.

Vandaag kunnen we onbeperkt naar de vleesmolens op YouPorn kijken, maar in het hippieparadijs werd er gevreeën omdat mensen dachten dat *the Age of Aquarius*, het tijdperk van de Waterman, was aangebroken en liepen ze naakt rond

met bloemen in het haar omdat ze bloemetjes voor elkaar wilden worden. Ik besef dat ik nu een periode idealiseer die ik alleen ken van boeken, muziek en films, en ik begrijp de kritiek van vrouwen dat het vooral een paradijs voor mannen was, maar de erotische ontmoeting, hoe vrij en vluchtig ze ook was, had er nog wel de nasmaak van het religieuze, iets kosmisch en verbindends, al was het maar in de lsd gedrenkte dromen eromheen; dat was echter nog altijd zoveel meer dan de dodelijke nuchterheid van het seksuele welzijn waartoe ze vandaag verworpen is.

Ik ben altijd gefascineerd geweest door de vreemde verwantschap tussen het erotische en het sacrale. In dezelfde kerk waarin ik voor het eerst de kloof ervoer met de meisjes aan de overkant, ben ik ooit misdienaar geweest, en hoewel ik niet erg gelovig was, voelde ik toch wat schroom om de beker aan te nemen die ik tot bij de priester moest brengen. Niet omdat het zo'n mooie of bijzondere beker was, maar omdat hij in het kader van de liturgie een vreemd aura had gekregen, bijna onaanraakbaar was geworden. En later ontdekte ik dat de kunst eigenlijk hetzelfde doet. Toen Marcel Duchamp in 1917 in een New Yorkse winkel een porseleinen urinoir kocht, het voorwerp ondersteboven ophing, het signeerde en het ding met de artistieke naam *Fountain* benoemde, had hij van een ordinair voorwerp waarin mannen urineren een kunstwerk gemaakt dat vandaag in de meest prestigieuze musea ter wereld alleen nog op afstand, met vrome blik, kan worden bewonderd en becommentarieerd. Zelf zei hij daarover dat hij het voorwerp van zijn functies had ontdaan, dat hij het uit de aarde had gehaald en het 'naar de planeet der esthetiek' had gebracht. Wat tegelijk ook een perfecte beschrijving is, volgens mij, van de kracht van het